

FELSEFİ ANALİZ OLARAK KENDİYLE BARIŞIK, DÜNYAYLA BARIŞIK OLMANIN İMKÂNI

Hüseyin Subhi ERDEM
İnönü Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
huseyin.erdem@inonu.edu.tr

ÖZET

Bu makalede ben'in hakikatinden yola çıkarak insanın varoluşunu gerçekleştirmede iç ve dış yönelimlerine bağlı sahil bir kişiliğin imkânı değerlendirilmektedir. Kişiden yola çıkarak kişiler arası iletişimin yanında toplumlar, kültürler arası iletişimin imkânı araştırılmaktadır. Bu bağlamda son zamanlarda gündeme gelen diyalog kavramı etrafında sağlıklı ve olabilir bir diyalogun imkânı analiz edilmektedir. Bu kavramın önce kişiden başlayan ben-sen ilişkisi sonra toplumlar ve kültürler arası ilişkiye olumlu biçimde nasıl dönüşeceğine dair imkânı araştırılmaktadır. Kendi kültür dünyamızın temel yaklaşım ve kavramları esas alınarak, düzgün bir kişiliğin oluşumunun koşullarının ne olduğu irdelenmektedir. İnsani ilişkilerde etik kriterlerin mahiyetinin yanında rekabet ve mücadeleye dayalı perspektifin kişiliğin oluşumuna etkisi tartışılmaktadır. Barış ve güvene dayalı insani ilişkilerin farklı kültürlerin algısında başarı imkânını, bu kültürlerin dünya görüşleri ve temel dinamikleri göz önüne alarak varolan dünya konjonktüründe realize olma durumu ortaya konmaktadır. Bu çalışma kendi bütünlüğü içinde felsefe-etik ve siyaset kavramları bağlamında kendi kültürümüz ve diğer kültürlerin politik tavırlarına yansıyan dünya tasavvurunun neticelerini karşılaştırmalı değerlendirmekte ve kendi tasavvur penceremizden olması gerekene dair cevaplar üretmektedir.

Anahtar Kelimeler: benlik, ötekileştirme, benliğin inşası, kendini bilme, insani iletişim, ahlakilik boyutu, kozmoz, zübde-i alem

POSSIBILITY OF PEACE OF MIND AND PEACE WITH SOCIETY AS PHILOSOPHICAL ANALYSIS

ABSTRACT

In this article, the possibility of a genuine person connected with the internal and external orientations is assessed from the truth of self through the realization of human existence. Setting out from the individual, the possibility of interpersonal, international and intercultural communication is investigated. In this context, the possibility of a healthy dialogue is analyzed around the concept of dialogue which has recently been on the agenda. The I-you relationship of this concept and its possibility to transform into a positive intercultural relationship is investigated. The conditions in which a healthy personality develop are examined based on the fundamental approaches and concepts of our cultural world. The effect of competition and struggle based perspective on the development of personality is discussed besides ethical criteria in interpersonal relations. The possibility of success of relationships based on peace and trust in the current conjuncture in different cultural perspectives is explained when the world views and the fundamental dynamics of these cultures are taken into account. This study evaluates the consequences of world views that are reflected in politics of cultures in the context of philosophy-ethics and politics, and find answers about what our world view necessitates.

Key Words: self, otherization, building of self, self-awareness, human communication, ethical dimension, cosmos

GİRİŞ

İnsan varlık âleminde eşrefi mahlûk vasfına layık görülen yegâne canlıdır. O, varlık âleminde, var olmanın şuuru, yükümlülüğü ve idrakiyle mücehhezdir. Bu yüzden, önce benlik şuurunu, var olmak ve varoluş seyrinde bizzat kazanır. İnsanın dünyada varoluşu, ferdi, yaşanmış tecrübeleri ve iç ve dış idraklerinin benliği merkezinde değerlendirilerek ben'in hakikatine erilmesiyle yetkinlik kazanır. İnsanın ben'lik şuurunu kazanması ya da benliğin inşası felsefi görenekle kolaylaşır. Çünkü felsefe, insan merkezli, varlığı, insanı ve değerleri anlamak amacıyla sürdürülen en geniş araştırma, birleştirici bir açıklama gayreti olduğu kadar, daha önce kazanılmış sağlam ve güvenilir bilgiler üzerinde kılı kırk yaran ciddi bir temellendirme faaliyetidir.¹ Benliğin inşasında ben dediğimiz tek başına bir iç hali değildir, aksine o dış âleme doğru çeşitli yönelişlerde bulunmaktadır. Kaldı ki dış âlem de artık bir çevre durumundadır. Nitekim Merleau- Ponty: algı, şuur ile dünya, insan ile dış çevre arasındaki bağlantının kurulduğu ve en yalın biçimde belirlediği zeminin algı aktı olduğunu beyan ederken², ben'in kendi ve dış dünyayla münasebetinin imkânına işaret etmektedir.

Kendini bilmek, kişinin nelere muktedir olduğunu, hangi donanım ve yetilere malik olarak bunları iyilik ve hayra müstenit davranış biçimine dönüştüreceğinin şuurunu içermektedir. Bu durumda kişinin içe ve dışa dönük iki tür muhasebe ve bakış içinde olması ve bu iki yönünün şuuruyla kendilik oluşturmaları beklenir. Günümüz felsefi ilgilerinden, kişinin iç ve dış şuur durumunu dikkate alarak değerlendirme imkânı sunan fenomenoloji ve egzistansiyalizmin görüşleri tezimizi işlemede perspektif sunacaktır. Bununla birlikte kişinin dünyadaki varoluşsal serüveninde humanite'yi sağlamada bireyler ve kültürlerarası münasebet kurma imkânına dayalı başarı ve hayırlarını değerlendirme kriteri yapacağız. Ve yine onun insanilik bağlamında konuşan (iletişim kuran), sosyalleşmeyi iradi olarak gerçekleştiren, bilen, eyleyen, seçen, inanan, hayatı: inşa, imar ve ıslah eden bir varlık olması bağlamını göz önünde bulundurarak, yaşadığımız zamanlarda dünyadaki bütün insan ve toplumların muhtaç oldukları, hayır üzere ilişki kurma ve buradan insanlığa yansiyacak iyiliğin imkânını sorgulayacağız. Böyle bir sorguda felsefe, etik ve diyalog kavramları merkezi görev üstlenecektir. Bu bağlamda değerlendirmeye tabi tuttuğumuz meselenin eksiztans-etik-politik felsefenin bağlamında şekillendiği görülecektir.

¹Kenan Gürsoy, *Eksiztans ve Felsefe Üzerine Görüşler*, Akçağ Yayınları, 1988, Ankara, s. 5

²Bkz., Gürsoy, *a.g.e.*, s. 8.

İnsani İletişim ve İlişkilerde Ahlakilik Boyutu:

Felsefe, etik ve diyalog kavramları, her gün daha karmaşıklaşan insani ilişkiler yumağında sağlıklı ilişki kurmanın imkânına dair tartışmaları aydınlatmada öne çıkan kavramlar konumundadır. Günümüz dünyasındaki ulusların ekonomik, siyasi, kültürel alandaki kaçınılmaz ilişki ağı, daha sağlıklı iletişim ve ilişki kurmanın yollarını da araştırmayı gerekli kılmaktadır. Sorun kendi içinde ve insan merkezli olduğu için, insana dayalı ilişki kurmanın imkânı ancak insanın bu ilişkiyi sağlayacak yapısının analizi ve olabilecek iyileştirmeyle çözümlenebilir. Bu durumda, “ahlaki bir varlık olarak insanın hemcinsleriyle ilişkisinde ortak bir hareket bağlamı var mıdır?” sorusuna verilebilecek yanıt için ahlaki bağlamın ne olduğu ve ne olması gerektiği problemini irdelemeli ve bu konuda ortak bir paydaşlık oluşturmalıyız.

Sokrates’ten günümüze ahlakın kökenine dair yapılan sorgulamalarda, *mutlakçı/özcü* ve *relativist/göreceli* bakış açılarının ayrıştığı iki ana perspektifle karşılaşmaktayız. Mutlakçı yaklaşım, insanın doğası, huyu, karakteri ve davranış tarzının bizzat ahlak kavramında içerilen insanın yaratılışına işaret edilen bağlamla ilintili olduğu ve insanın fitratındaki bu yönün ahlak ilmi ve şuuruyla pekiştiği, kişiliğin inşa edildiği fikrindedir. Ahlakı rölativist ve değişken (kişiye göre şekillenen) bağlamda değerlendirenler de nihayetinde insanın hakikatinde ahlak diye kaçınılmaz bir problemin olduğunu ve bunun ne tür tezahür ederse etsin ahlaklılık denen bir kavramdan uzaklaşamayacağını savunmaktadırlar. Örneğin, insan öldürme, soykırım, köleleştirme, sömürü hırsızlık, tecavüz, vb hiç kimsenin tasvip etmeyeceği ve hoşlanmayacağı türden davranışlardır. O halde insanların üzerinde hemfikir oldukları bir ahlaki bağlamdan söz edilebilir.

Bu bağlamda ahlakın özcü bir yapıya sahip olduğu temellendirmesinden hareket eden Aristotelesçi yaklaşımın yüzyıllardır hâkim olduğu kabullenişe dayalı çözümleme, problemin giderilmesinde kolaylık sağlayıcı görülmektedir.

Aristoteles’in sosyal hayatı tanzim düşüncesinde erdem etiğine dayandığı malumdur. Erdem etiği, bir davranışın sonucunu, o davranışın iyi olup olmamasının ölçütü olarak aldığı için, teleolojik etiğin bir türüdür. Erdem etiğinde ahlaki davranışın telosu, kişinin kendini gerçekleştirmesidir. Erdem etiği, kişinin kendini gerçekleştirmesinin toplumsal yaşam içindeki bir takım pratiklerle belirli erdemleri karakter özelliği haline getirmesi ile mümkün olacağını varsayar. Bu yüzden iyi bir toplumu, iyi bir insanın varlık koşulu olarak görür.³ İnsanın iyiliği meselesi çağdaş dünyada insanın zihninde iz bırakan, yaşanan çok acı hatıra yüklü savaşlar,

³John Cristman, *Social and Political Philosophy: A Contemporary Introduction*, Routledge Press, London and New York, 2002, s. 16-17.

işgaller, soykırım ve sömürü hareketleri nedeniyle, daha çok birey üzerinden, bireyi tahkim etme yönünde ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Çağdaş felsefi düşünce ekollerinden egzistansiyalizm, fenomenoloji, vb gibi akımlara mensup düşünürler, insanın yetkinliği bağlamında yaptıkları analizlerde insan tabiatının ne olduğunun yanında düşünce ve eylemde iyinin imkânını da tartışırlar. Bu tartışmalara yön veren en önemli etken Hristiyan dünya görüşüne bağlı asli günah düşüncesinin Batı’lı insanın bilinçaltına işleyen etkisinin insan tanımlarında tezahür etmesinin; ya söylem ve temellendirmede etken olması, ya da bertaraf edilerek insanın asliyesinin günahsız olduğu temellendirmesini ikame etmeye dayanır. Thomas Hobbes ve J.J Rousseau bu iki farklı yaklaşıma örnek verilebilir. Fenomenoloji ve egzistansiyalizm ekolüne mensup felsefeciler, insanın özgürlüğü ve şahsiyetini açılma girişimlerinde daha çok insanın özgürlüğü ve yetkinliğine dikkat çekerek sorunu aşmaya çalışırlar. İnsan bu dünyaya terkedilmiş olsa da nihayetinde kendi hakikatini kendisi inşa edecektir. İnsanın kendisi ve dünyayla kurduğu bilişsel ve varoluşsal ilişki yine kendinden hareket ederek sağlanacaktır.

Bununla birlikte ahlakın doğası üzerine yapılan analizlerde Aristotelesçi (özcü/essentialist) yaklaşımın tarihsel süreçte oldukça önemli bağlaşıkları olmuş ve genel kabul görmüştür. Dini inanışların ekseriyeti ve özellikle semavi dinler özcü/evrensel ahlak anlayışını esas almışlardır. Bu dinlerin ahlakı temellendirmede dayandığı ilkeleri, “sana yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma”, “kişi kendi nefsi için istediğini kardeşi için de istemedikçe hidayete ulaşmaz” düsturunda ve Tevrat’ın “on emri” çerçevesinde özetlemek mümkündür. On emrin bağlamı diğer semavi dinlerin söyleminde de açıkça görülür.

Ahlakın evrensel yapıda olduğu kabulünden yola çıkan hâkim bakışçıları, insanın belirli ilkeler çerçevesinde eğitilebilirliğinin imkânını da ortaya koymuşlar ve buna dair eğitim anlayışları geliştirmişlerdir. İdealist, realist, spritüalist, vb yaklaşımlar, erdemli insan modelinde insanlık kültürünün temel unsurlarını aktarıp korumayı esas alırlar. Bunlar, insanın standart bir özünün var olduğunu ve kişiye kâmil bir hayat sürebilmesi için ihtiyaç duyduğu temel bilgiyi kazandıracak değişmez olgu ve değerlerin varlığını savunur. Ahlaki bir varlık olarak örnek insan oluşturmada hemen hemen ortak bağlamda buluşan kadim kültürler ve felsefi bakışaçılarının humanite bağlamında ‘ortak insani değerlere dayalı iletişimin imkânı nasıl olabilir?’ sorusuna katkı sağlayacak felsefi düşünüşün sağladığı açıklık için şu soruları da göz önüne almak gerekir. Felsefe, kendi tarihsel serüveninde insani yetkinliği daima aynı düzlemde olumlamış mıdır? Felsefenin işlevinin farklı çağlardaki konumu nasıldır? Kendi kültür dünyamızda felsefi çalışmaların etkin olduğu zamanlarda felsefe nasıl algılanmıştır? Günümüzde felsefenin işlevi ve mahiyeti nedir? vb sorular, evrensellik, küreselleşme,

kültürlerarası iletişim vb kavramların analizinin yanı sıra farklı kültür ve toplumlararası iletişimin imkanını da sorgulamayı kolaylaştıracaktır.

Kendi kültür bağlamımızda felsefi düşüncenin etik ve siyaset kavramlarının ilgisine giren insan-toplum ilişkisinin doğru analizini yapabilmek için öncelikle felsefenin bizatihi kendisinin ne olduğu ve toplumumuzun tarihsel kültürel atmosferinde nasıl bir anlama kavuştuğunu görebilmeliyiz. Bugün felsefenin anlamı ile tarihsel süreçte oluşan anlamları arasındaki farkı görmek diyalog kavramıyla ifade edilen küresel güçlerle ilişkiyi anlamada bize rehberlik edecektir. Felsefenin ilk Müslüman filozoflarca hikmetin peşinden koşan, hikmet sevgisiyle bilgeliği yücelten bir meslek olduğunun algısı ve bunun yanında ayrıca alternatif bir açıklama yolu olarak “hikmetin verildiği” esasından hareket eden, *philosophia*’nın özcü yaklaşımlarını olumlayan bir başka temel yaklaşımının var olduğu gerçeğini görmeliyiz.⁴ Bu ikinci yaklaşıma farklı bir yoğunlaşmayı gerektiren konu olduğu için sadece bir telmihte bulunuyoruz.

Felsefeyi İslâm dünyasına girişte yüklendiği semantik bağlamda algılayan düşünürler için, ilme karşılık gelen bir alan olarak görmeleri, onları doğal olarak hem bilimsel çalışmalar (fizik, tıp, hendese, cebir, mekanik vb) yapmaya hem de felsefenin daha zor bir alanı olan metafizik üzerine zihinsel temrinler ve açıklamalar yapmaya zorlamıştır. Bu çabalar neticesinde kadim felsefenin İslam Dünyasına intikaliyle birlikte Batı ve İslam medeniyetleri arasında ortak kavramlar çerçevesinde ortak fikirlere dayalı çalışmalar meydana gelmiştir. Kendi kültür ve medeniyet iklimimiz felsefi gelenekten aldığı kavramlar ve analiz gücüyle entelektüel bazda sıçrama yapmış ve Yunan düşüncesiyle aynileşmeden kendi metafizik bağlamında özgün çalışmalara imza atmıştır. Bu çalışmaların genel çerçevesi âlimanelik ve ilim alanında çaba sarf etmeye karşılık gelir. Yani bir yönüyle filozoflarımız bilim adamı, diğer yönüyle hikmetin peşinden koşan metafizik konuların üstatlarıdır.

Benzer entelektüel çabaların aynı güç ve denge içinde icra edilmesi kültürler arasında ve insani ilişkilerde barışa, hoşgörüyeye dayalı iletişimin imkânını genişletmiştir. Bu faaliyet, tarihimizde farklı kültür, din ve dillere dayalı insanların bir arada yaşama, eğitim, sağlık, bilim, ticaret, sanat vb hayatın hemen her alanında barış ortamında iyi ilişkiler geliştirmesini ve yaşamasını sağlamıştır. Bu tabloyu sağlayan içsel etken: güç, rekabet, mücadele değil, merhamet, sevgi, yaratana karşı mahlûkatın sorumluluğunu üstlenme şuuru, teşekkür duygusunun tezahürüne dayalı varlığı, dünyayı saygı ve şükranla algılamaya dayanan bir davranış itkisidir. Bu oluş, kendi kültür dünyamızda modellendirdiğimiz ve bize özgü bir pratiğe karşılık gelir. Bizim

⁴Önal, Mehmet, Dinle Uyumlu Kolektif Bir Değer Olarak Doğu Hikmeti, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 200-202.

kültür ufkumuzda, rahman ve rahim kavramlarının kucakladığı, ben'in karşısına sen'i koyan ve ötekileştirmeyi sağlayan davranışların tamamını negatif davranış olarak gören ve tasvip etmeyen bir varoluş şuuru hâkimdir. İnsanı diriltmek, insanlığı ve hayatı diriltmek ve taptaze canlı tutup iyilik üzere kılmaktır. İnsanın yitimini sağlayan ötekileştirici tavır insanlığın yitimidir, yitirilmesidir. Ötekileştirmenin pratiğinde zayıf bırakma, sömürü ve tahakküm vardır. Ötekileştirme, gücü kutsamaya dayalı, tahakküm ve sindirme şeklinde muhatabı acze düşürerek istikrar sağlamayı hedefler. Ötekileştirmenin tarihsel süreçte de kendi dünya tasavvurumuzdan ne kadar uzak olduğu ve pratiğimizde yer tutmadığı rahatlıkla görülebilir.

Buna karşılık İslam kültürünün dışındaki doğu ve batı ekseninde farklı kültür ve dünya tasavvuruna sahip insanların aynı ölçekte ve hassasiyette benzer düşünce ve davranışlar içinde olmadıkları bir vakıa olarak görülmektedir. Kendi dünya tasavvurumuz dışındaki kültürlerin tasavvur ve değer yargılarına dayalı davranışlarının tezahürü, neticede rakip ve ötekileştirilen toplumlar için felakete yol açan tahripkâr politikaları ortaya çıkarmaktadır. Dünya görüşü ve tasavvurunda gücü, kuvveti esas alan medeniyet bağlamı, sömürüyü, savaşı, ötekileştirdiği insan ve toplumları zecri biçimde, ya da sanal hakikat yaratarak güçle boyun eğdirme yoluna gitmektedir. Nitekim bu bağlamda oluşan uluslararası ilişkilerde dünyanın hâkim güçleri tarafından kurgulanan çokkültürcülük, demokratikleştirme vb projeler kadim kültürlerin mukim olduğu coğrafyalarda anarşi, terör ve yurt bütünlüğünün bölünmesi girişimlerine zemin hazırlamaktadır.

Oysa bu kavramları ihdas eden fikri zemin kendi iç işleyişi ve siyaset stratejisi olarak kendi yurttaşını daha müreffeh, ülkesindeki alt kültürleri birlik beraberlik fikri etrafında bütünleştirme esasına göre hareket etmektedir. Diğer bir deyişle, şimdiki dünyada hâkim güçler, demokrasi ve çokkültürcülük kavramlarını farklı alt kültürdeki vatandaşlarını ulusal birlik ve refaha kavuşmuş toplumun birlikteliği bağlamında, temelde insanına güven ve ortak yaşama kültürü çerçevesinde politikaya dönüştürmektedirler. Ama aynı kavramlar ötekileşen ve sömürüye layık görülen kıta ve bölgelerdeki ulus ve devletler için yıkım, anarşi, terör ve kaos politikası için temel kılınmaktadır. Bu yönelimden entegrasyona değil asimilasyona doğar.

Diyalog'un Kendi Kültürel Algımızda Karşılığı:

Günümüzde diyalog'un imkânını irdelerken, diyalog'un mikro ve makro ölçekte cereyan eden tasarımlara karşılık geldiğini görmekteyiz. Mikro ölçekten kastettiğimiz, bireyin kendisiyle olan ve bireylerarası olan ilişkilerdir. Bireyin kendisiyle olan diyalogu, kendini bilmenin imkânına yönelik bir çabaya karşılık gelir. Kendini bilmenin imkânı ise, ait olunan kültürün bir

parçası olarak, kültürün ve kişisel idrakin ortak iş gördüğü muhasebeye dayalı bireyin yapıp etmelerinin bizzat kendisi tarafından denetlenmesine dayanır.

Bireyin kendisiyle hesaplaşmasında bir başka yön, bireylerarası ilişkilerle somutlaşan şahsiyetin belirginleşmesidir. Buna göre, insan kişiliğinin oluşumuna etki eden metafizik temel, değer algısı, davranış biçimi ve bunlara dayalı sorumluluk duygusu vb ile oluşan şahsiyet ve şahsiyetin kemâlâtı göz önüne alınmaktadır.

Makro ölçekle de toplumların genel karakterini ve kimliğini oluşturan değerler yapısı ve yine metafizik bağlamın etkin olduğu dünya görüşüne dayalı davranış biçimi, strateji geliştirme algısı vb gibi her tür ilişkide, farklı kültür ortamlarındaki bireylerin birbiriyle iletişim imkânına işaret etmekteyiz.

Şimdi bizi diğer toplumlardan ayırdeden, ana hususiyetin içleminde olan, insana bakışımızın en genel hareket hattından yola çıkarak insanın değeri ve bu değerlemeye dayalı hoşgörünün sınırları ve hoşgörüye dayalı iletişimin ait olduğumuz kültürel kodda karşılığı üzerinde kısaca duralım.

Türk-İslam kültürü perspektifinden insanın değerini vurgulayan şu söz önemlidir: “Bir insanı öldüren bütün insanlığı öldürmüş gibi; Bir insanı dirilten bütün insanlığı diriltmiş gibidir”. Ait olduğumuz kültürel çevren kanımca en genel anlamda insanın varoluşu ve değerine bu zaviyeden bakmaktadır. İnsanın hayat içindeki eylemleri, tavır alışları ve mücadeleleri sonucunda bu perspektifin uygulamada çelişkili görünen pratiklere dönüştüğü de görülmektedir. Ancak bu genel perspektif insan için en genel maslahat olarak durmaktadır. Bu bakış açısı İslam düşünce evreninde tasavvufi hareketlerde insan anlayışının temeli olmuştur.

Hoşça bak zatına kim zübde-i âlemsin sen

*Merdûm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen*⁵; diyen Şeyh Gâlip, evvela kişinin kendisini zatıyla/özülüyle yüzleşmeye çağırmakta ve insani özün taşıdığı değer bizzat idrakini vurgulamaktadır.

Sonra insanı, kevni/kosmosu oluşturan zerrelere zübde olarak görmekte, zatı, öz/cevher’le eş tutmaktadır. İnsan salt bedenden öte zatıyla/özülüyle (essence) kaim bir varlıktır. İnsanın zatı, Tanrı’nın Zatı olan ”Vücut-i Mahz”ın yanında “Vücut-i mülhak bi’l-âlemdir”.⁶ Bu yüzden Şeyh Galip, insanı “gören gözülüyle âlemleri idrak eden bir âdem” olarak nitelemekte ve zatın bu

⁵Kendine dikkatlice bir bak; sen âlemin özüsün, Sen varlıkların gözbebeği olan insansın. (Şeyh Galip)

⁶Vücut-i mahz: salt varlık, Tanrı için düşünülen yetkin varlık; vücut-i mülhak bil’l-âlem: varlığı âlemle bağımlılandırılmış varlık

özelliğine dikkat çekmektedir. Âlemlerin farkına varma, hayatın ne olduğu sorusunu sorma, kendi varlığını sorgulama, kendinin ne olduğu sorusuna cevap arama, sonunda kendini bilme noktasına gelmeyi sağlar. Buna bağlı olarak kişi, varlığını idrakin sağladığı sorumluluk duygusuyla donanmış âdem/adam olma aşamasına erişme duruma erişir. Kendini bilme sorunuyla yüzleşen insan, ancak bu vasfıyla akıl, idrak, tasavvur, tasarım ve eylemlerinde ahlakilik ölçüsüne sahip bir varlık durumundadır. Bu değerlendirme biçimi, Anadolu kültürünün de içinde bulunduğu İslam kültür dünyasında karşılık bulmuş ve insana hürmet bu bağlamda gelişmiştir.

Bu genel değerlendirmeyi destekleyen vurgulardan birisi, yaratıcının insan için, varlık ortamını yaşamaya elverişli kılması, varlığın çeşitli tezahürleriyle zenginleşen varlık ortamından yararlanabilmesini sağlamasıdır. Bunun yanında insan, yaşamaya elverişli kılınan yeryüzünde diğer varolanlardan üstün kılınıp zatının fiillerinin sorumluluğunu yüklenip tüm eylemlerinden sorumlu tutulmuştur.⁷ Yüceltilen insan ve yücelmenin nedeni, insanda gördüğümüz akıl melekesi, vücudunu, elini, dilini ustaca (belli akıl yürütmeler, tasarımlar, hesaplamalar, mülâhazalar sonunda) kullanması ve onu üreten, kurgulayan, tasarımını gerçekleştiren/ ortaya çıkarabilen bir varlık durumuna getirmesidir. Bu melekeler insanı, daima durumunu gözden geçirebilen, hayatı algılayışında değişimi sağlayan, yanlış telakkilerini düzelten doğrulamacı/sağaltmacı bir mantığın pratiğini mümkün kılan varlık konumuna getirmektedir.

Buna göre, ben yanlışlıkla yaşayan bir kişi olamam, yanlışlıkla yaşamak benliğimi, hayatiyetimi köreltir. Bunu bizzat kelimelerin ötesinde ruhsal bir durum olarak idrak ederim. O halde muhasebe ve murakabe sonunda kendimi düzeltmek, eylemlerimi fikirlerimi ıslah edip sağaltmak benim elimdedir. Varlık içinde bir insan olarak ben böyle bir yetiye sahipsem, sadece birey olarak değil, bu görüşümü toplumsal bazda ve hatta tüm insanlık için göz önüne almaktayım. Yani zerreden küreye fikirsel açılım, varoluşun idraki, beni, benden başlayan ve bütün insanlığın hakikatini benle hemhal kılan bir duruma eriştirir. Peki, bu gelinen idrak seviyesini motive eden husus nedir? gibi bir soruya verilecek cevap, *kendini bil* sözüyle işaret edilen, insanın sadece vücut olmanın ötesinde sahip olduğu tinsel yetilerinin varoluşun hakikatine uygun işlevselliğidir. Tinsel yetilerin insanda var kılınışının hakikati, benden başlayan ve bütün varlıkla iletişimi sağlayan bir algı, idrak, düşünüş ve konuşmaya dönüşür. O halde baştan hareket noktamız olan “bir insanı öldüren bütün insanlığı öldürmüş gibidir” sözünün kapsamı ve işaret ettiği en genel durum da aydınlanmış olur. İnsanın hemcinsleriyle hukukunun en genel çerçevesini çizen bu sınır insanın kendisiyle yüzleşmesini ve “nasıl

⁷Bkz. Kuran-ı Kerim, İsrâ,70.

davranabilirim” sorusuna cevap aramasının zeminini hazırlamış olur. İnsanı muhterem gören bir bakış açısında insani ilişkilerin boyutunda hayra yönelik bağlam, bireysel ve toplumsal ilişkilerin amacını ve çerçevesini belirler. Bu ise, kişinin kendine güvenmesini, varlığa karşı muhabbetini, iç dünyasıyla barışıklığını ve bu hoşnutluğun dışa yansıtılmasını sağlayan bir hareket hattı oluşturur.

Bu kapsam içinde etkin olan insanın eylemelerinde ahlaki (evrensel kriterleri taşıyan ahlak) vasfı da kendiliğinden belirginleşir. İşte içinde bulunduğumuz kültürel evren, böyle bir atmosfer oluşturmaktadır ve bu atmosfer içinde de, insan, etik, hoşgörü kavramları etrafında şekillendirilecek tartışmaların çerçevesi belirlenir. Böyle bir dünya algısına sahip çevren için diyalog şimdi değil bütün tarih boyunca açık kalmıştır. Kardeşlik, komşuluk, müminlik hukukuna dayalı bilinç çerçevesinde şekillenen diyalogun muhataplarca marjinal davranışlar sonucu önü kesilmedikçe doğal seyrinde cereyan etmiştir ve aynı anlayış bu işlevini sürdürebilirlik içindedir.

İnsanın Doğasındaki Potansiyel Eğilimler:

İnsanın eğilimlerinde iyiye ve kötüye meyili onun en karakteristik hususiyetlerinin başında gelir. İnsandaki bu özelliklerin her biri birbirinden bağımsız hareketleri oluşturan etmenler değildir. İnsan davranışlarını belirleyen, onun kendi iç dünyasında muhasebe sonucu, akıl, idrak, duygu, yönünün tamamını kapsayan bir haleti ruhiye içerisinde tercihe yönelmesidir. İnsanın kendi iç dünyasındaki etmenlerin iradeye dönüşmüş hali dış dünyada kişiliğinin resmini de verir. İnsanın eylemlerini biçimlendiren resim, ne oranda ve hangi kayıtlara bağlı akıl yürüttüğü, nefsinin terbiye ettiğine dair bir kanaati hâsıl eder. Varoluş imkânını nasıl değerlendirdiğimize dair bir muhasebe, benliğin oluşmasının önemli etkenleridir. Buna göre bir değerlendirme biçimi ve zihniyet teşekkülü oluşacaktır. Yukarıda izah edilen zatına hoşça bakmak, kendi ile kardeşi arasında tefriki en aza indirmek vb hususlar kişinin varoluşuyla yüzleşmesinde nasıl bir perspektife sahip olduğu hakkında öngörü sunarken; aşırı rekabetçi, hırslı, mutmain olmayan bir ruh hali de yine benzer biçimde bir varoluş sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Varoluş sorunu diye adlandırdığımız, kişiyi benliğinde özgün kılan ve onu diğerlerine karşı kişi kılan, iç dünyasında diğer bir ifadeyle nefsinde hesaplaşma gücü ve becerisidir. Kişinin nefsinde ne oranda ve hangi maslahatlara binaen nasıl bir muhasebe ve murakabe içinde olduğu, bu hesaplaşma becerisinin keyfiyetini gösterir. Burada varoluş kaygısı ve kavgasına işaret edilerek vurgulanan husus insanın çift yönlü, birbiriyle çelişen yönelim potansiyeline sahip olmasıdır.

Bu bağlamda insana dair yukarıdaki değerlendirmenin pratikte (farklı dinlerin birbirlerini tekfir etmesi, mücadele, münakaşa vb) farklı insani durumlarla çelişmesinin nedenini yine kendi

kültürel kodlarımızın referansında görebiliriz. Aslında çelişki gibi görülen husus, değer sahibi, hürmete layık, insanın yaşamında bir sapmaya işaret eder. Nitekim Kur'an bu duruma şöyle işaret etmektedir:

“Nefse ve onu şekillendirene; Ona bozukluğunu ve korunmasını (isyanını ve itaatini) ilham edene andolsun ki; nefsinin temizleyen iflah olmuş; Onu kirletip örten ziyana uğramıştır.”⁸
“Eğer insanlar doğru yol/düzgün istikamet üzerinde olsalardı, onlar daima bolca rızık ve nimet, refah/barış üzere olurlardı”⁹. İnsanın istikametten (doğasında potansiyel olarak iyilikten ayrılıp şerre yönelmesi) ayrılması, eylemlerinde hayır ölçüsünden uzaklaşması, onun doğasında potansiyel olarak bulunan acelecilik, özelliğiyle irtibatlandırılır. “İnsan aceleci yaratılmıştır”¹⁰. Acelecilik, çoğu eylemlerin *olması gibi olmasını*¹¹ engelleyen bir davranış biçimidir. Acelecilik, anlamayı, idraki, doğru yargıda bulunmayı, adaletli davranmayı, insani ilişkilerde nezaket ölçüsünü zayıflatan temel nedenlerden biridir. Bunun karşılığında *sabır* kavramı konulur ve sabrın istikamet üzere olmayı sağlayan önemli ahlaki donanımlardan biri olduğuna işaret edilir.

İnsanın sapması olarak görülen yönelimleri aslında insanın doğasında bulunan ve akletmeyle, iradeyle halledilmesi gereken, “hamdık piştik” noktasına erişilen bir mertebeye işaret eder. İnsanın doğasında bulunan ve onu istikametten saptıran yönelimleri nelerdir? Kur'an insan doğasında iki temel yönelimden bahseder:

İnsana bir zarar dokunduğu zaman, gönülden katıksızca yönelmiş olarak Rabbine dua eder...¹²

Gerçek şu ki insan bencil ve haris olarak yaratıldı. Kendisine bir şer/kötülük dokunduğu zaman feryadı basar.¹³

Sonra tarafımızdan ona bir nimet ihsan ettiğimizde bu bana ancak bilgim dolayısıyla verildi' (der. Oysa) hayır, bu bir sınımadır.¹⁴ İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirir ve yan çizer. Ona bir şer dokunduğu zaman ise artık o geniş kapsamlı ve derinlemesine bir dua sahibidir.

Ona bir hayır/iyilik dokunduğunda engelleyici olur ve cimrilik eder.¹⁵

⁸Kuran-ı Kerim, Şems/7-10.

⁹Kuran-ı Kerim, Cin/16.

¹⁰Kuran-ı Kerim, Enbiya/37.

¹¹Eylemlerin evrende bil-kuvve bulunan hayır ve maslahat idesine göre fiiliyata geçmesi.

¹²Kuran-ı Kerim, Zümer / 49.

¹³Kuran-ı Kerim, Mearic/19-21

¹⁴Kuran-ı Kerim, Zümer/49.

Kur'an mantığı insanın iyilik ve kötülüğe potansiyel olarak meyilli yaratıldığını, nefsinin tezkiye etmenin "kendini bilmeye", bunu sağlamanın da akıl, irade, otokontrolle mümkün olduğuna ışık tutar. İnsan kendi fiillerini bilinçli icra eden bir varlıktır. Seçmeye/ihtiyara dayalı fiilde iki şey gerekir: bilinç ve irade. Bu iki yeti etik alanda otokontrolü sağlayan etkenler olarak ele alınırlar.

Kur'an'da insanın varoluş gayesi olarak saygınlığı ve varlığını muhafaza etme esas olmakla birlikte, insandan kaynaklanan sorunların kökeni hakkında bir ön bilgi sunulmaktadır. İnsanın tabiatını yaratıcının nazarıyla ortaya koyan Kur'an, onun doğasındaki iki yönden negatif olanını tasvir ederken, aslında insan yaşamındaki davranış ve yönelimlerin niteliğinin bu iki eğilimin belirleyiciliğiyle vasıf kazandığına işaret etmektedir. İnsanın negatif yönünün tasviriyle, mayasındaki negatif eğilimin ıslahı arzulanmaktadır. İnsandan ıslah edilmesi ve insanlık bağlamında giderilmesi istenen negatif unsurlar, insanın bencillik, cimrilik, harislik, tekebbür, tahakküm gibi huy ve davranışlarıdır. Diğer taraftan insanın nefsinin, benliğini tezkiye etmesi istenmekte, güzel huylarla donatılan bir kişiliğe kavuşması istenmektedir. İnsanın kişiliğinin tekâmülünün yanında sosyal hayat içindeki aktivitelerine ve dünyada var olmanın amacına yönelik görev ve sorumlulukları da hatırlatılmaktadır.

Diyalogu ve Hoşgörüyü Sağlayan Felsefi Temel:

İnsan varoluşu yönüyle doğada imar etme, inşa etme ve ıslah etme yönüyle diğer varlıklardan belirgin bir şekilde ayrılan bir varlıktır. O, bu yetileriyle mükemmele ulaşma ve mükemmeli yakalama düşüncesini göz önüne alır ve bir hedef olarak ortaya koyar. İnsanın çabalarında bu üç yön onun yaşamı boyunca sağaltıcı bir tutumu ortaya çıkarır. İnsanın ıslaha / iyileştirmeye meyilli bu temel yönü aynı zamanda onun doğasındaki rekabetçi, mücadeleci bir başka yönüne de delalet eder. İnsan bu eğilimlerini gerçekleştirmede sosyal bir varlık olduğu gerçeğini de serimlemiş olur. Bütün bu kavramlar etrafında düşünülen insanın sosyal bir varlık olduğu ve insani var oluşun sosyal bir çevrede gerçeklik kazanacağı, dahası, anlamlı olacağı açıkça görülmektedir.

İnsani var oluş kavramıyla bütün insanlık serüveni boyunca ortaya konulan açıklamalara bakıldığında insan için yetkinlik kriterinin 'kendini bil' emriyle özetlendiği görülebilir. 'kendini bil' emri insanın doğasındaki eğilimlerin öncelikli ve baskın varlığına işaret eder. İnsan bu yönüyle doğasında egonun aşırı eğilimlerini barındıran, baskın egonun etkisiyle salt kazanma, tahakküm etme, sahip olma ve buna bağlı egonun sonsuz itkilerine dayalı tatmin

¹⁵Kuran-ı Kerim, Mearic/19-21

yoluna giden bir varlıktır. Bu tatmin olma isteğinin aslında arka planında tatminsizlik ortamı ve duygusuna kapılmasına dayalı bir döngü vardır. Tatminsizlik döngüsü ironik biçimde insanın imar etme, inşa etme ve ıslah etme kabiliyetlerini körelten, onu salt doğa varlığı (hayvan) haline getiren bir yönelimdir. Canlı türü olan insan, duyu, duygu, akıl melekeleriyle¹⁶ özgünlük kazanır. Salt duyu insanın diğer hareket eden canlılarla ortak bağlamını oluşturur. Duygu ise yine insanla hayvan arasında ortak bir bağlamdır. O, hayvandan insana doğru gelişen bir yetiye karşılık gelir. Akıl, tasavvur, tasarım, mukayese etme, fikir beyan etme, geçmişini değerlendirme vb özellikleriyle diğer yetilerden ayrılır. Duygu, akli bir meleke olan iradeyle, pişmanlık duyma, sevinme, sevgi, merhamet vb gibi yetileri kapsar. Bu yetiler insanda olgun ve aktif halde; hayvanda basit gelişmemiş ve sınırlı olarak bulunur. Duygu ise bütün canlıların ortak özelliğidir ve duyunun kimi bölümleri farklı canlılarda farklı oranda gelişmişlik gösterir. İnsan duyu varlığı ve akıl varlığı özellikleriyle gündeme getirilebilir. İşte insanın bu yönü insanlık tarihi boyunca ‘kendini bil’ emriyle ıslah edilebilir bir eğitebilirlik imkânına karşılık gelir. Buna mukabil insan realitesinde itkiler, tutkular, egonun baskın istekleri daima fizyolojik ve nefsanî bir durum olarak var olur ve ondan kopmayan vital bir gerçeklik olma durumunu yansıtır.

İnsanın “kendini bilmesi” düsturu, doymak bilmeyen itkileri ve arzularını kontrol ve ıslah etmeyi öğütler. Bu bağlamda insanla ilgili bu değerlendirmeye Sokrates, Pythagoras, Platon ve Aristoteles’ten Kant’a kadar bütün Batı felsefesinin büyük düşünürlerinin katkı yaptığını görebiliriz.

Bu düşünürler tarafından, insanın ne olduğu sorusuna felsefi çaba içinde çok önemli çözümler ve aydınlatıcı fikirler getirilmiştir. Platon’un ruhu üç kademeli ele alarak insanın mayası ve ne’liğini ruhun izahında çözümlenmesi buna iyi bir örnektir. Aristoteles’in ruhun üst parçası olan akli pratik ve teorik olarak ikiye ayırması ve insanın otokontrolünün pratik akıl emrindeki irade gücüyle vuku bulmasına dair çözümlenmesi, felsefi düşünce içinde başarılı bir girişimdir. Aristoteles, pratik aklın emrine iradeyi vererek irade vasıtasıyla insanın itkilerinin tutkularının iştihalarının denetlenebilirliğini ve böylece aklın belirlemesi içinde hareket etmekle insanlık vasfını kazandığını göstermiştir. Düşünce tarihinde felsefi etkinliğin akılla sıkı bağını ve salt akıl temelli çözümlenmeyi gerektirdiğini çalışmalarıyla somutlaştıran Kant, akıldan hareketle insanın kendini bilmesinin yolunu pratik aklın kritiğinde etraflıca analiz eder. Kant’ı takip eden ve onun özellikle ahlaka ilişkin fikirlerinde insanın duyu tarafını ihmal ettiğine dair vurguda bulunan Max Scheler, N. Hartmann gibi düşünürler insanın gelişen fikri

¹⁶A. Açıkgenç, “Küreselleşmenin ve Değerlerin Felsefi Temelleri”, *Felsefe Dünyası*, sayı: 41, s. 38.

ve ahlaki alanda kendini geliştiren bir varlık olduğunu öne çıkarırlar. Bütün bu örnekler bizi, insanın eğitilebilir bir varlık olduğu sonucuna vardırıır. Nitekim felsefi çaba içinde çeşitli ekoller de insanın eğitimini ana sorunlardan biri yapmış ve cevap aramışlardır.

Bu çözümler temelde insan doğasındaki ana eğilimlerin saptanıp bu eğilimlerin eğitim modeli içinde ıslahıyla elde edilecek öncü/evrensel insan modelinin oluşması gayretidir.

İkinci temel yaklaşım ise insanın mayasındaki/doğasındaki maddi yönünü muhafazası ve maddi yönünün toplumsal yapı içerisinde tezahürünün oluşturduğu sorunların giderilmesine yöneliktir. O halde ana hatlarıyla gerek idealist ve realist yaklaşım, gerekse maddeci yaklaşımlar insan sorununu ele alırken onun doğasındaki egonun işlevi ve egonun ıslahı noktasından hareket ederler. Egonun ıslahına dair idealist ve maddeci ekollerin ıslah etme bakımından yönelimleri aynı olsa da çözümler tarzları birbirinin tam aksi istikamettedir.

İnsan merkezli bir değerlendirmede, insana ait doğal donanımlar ve potansiyel özelliklerin gündelik yaşamda tezahürüne binaen insanın doğal bir varlık olduğu tanımlaması kimi düşünürler için tercih noktası olmuştur. Bunun yanında insanın salt kendi başına bir varlık değil, ondan ortaya çıkan davranışların karmaşık duygu altyapısına dayalı olduğu ve bu karmaşık alt yapının itkilediği davranışlardan dolayı sadece doğal varlık değil, davranışların ortak kültür bağlamında genel bir form içinde sınırlandırıldığı gerçeğinden hareketle onun sosyal bir varlık olduğu olgusu, insana dair sosyal bir varlık tanımlamasını çoğu kez öne çıkarır.

Felsefi düşüncenin insanlığa sunduğu bu çözümler ve aydınlatma biçimi, değerlerin değerlendirilmesi ve insan gerçekliğinde yer bulması bakımından oldukça faydalı olmuştur. Canlı türü olarak insanın karakteristik özellikleri ve davranışlarının algılanmasında önemli işlev gören felsefe, insani davranışların eğitimle iyileştirilmesi ve iyiliğe dönük amaç içinde fiiliyat bulmasına dair rasyonel çözümler sunar.

Felsefenin insan tabiatına yönelik analizleri ile etik kuralları “yap- yapma” biçiminde sunan dinin insana dair tespitlerinde ortak zemin bulmak mümkündür. Ahlaki bağlamda “yapacaksın” emri, doğasında evrensel algı ve pratik barındırmaktadır.¹⁷ Etiğin evrenselleştiriciliği, bireyin kendi yalnızlığında kaybolmasını önleyen etkidir. Küreselleşmenin tek biçimci genel insan formatına yönelik indirgemeciliğini kırarak olan etken etiğin evrensel formu içinde bireyin özgürce eylemelerini temellendirmesi ve ait olduğu kültürel dokuları ortak insani niyet bağlamında kendi çizgileriyle ama evrensel amaca yönelik pratize etmesidir.¹⁸

¹⁷Bkz. Kenan Gürsoy, “Küreselleşme, Evrenselleşme ve Etik”, *Felsefe Dünyası*, yıl: 2005/1, sayı: 41. s. 30.

¹⁸Gürsoy, a.g.e.

Etik ve din arasında kurduğumuz bu ilişkinin daha geniş manada kendi toplumumuzda felsefe bağlamındaki karşılığını görebilmemiz için: “kendi kültür dünyamızda felsefenin yeri ve işlevi nedir?” sorusunu yapmamız gerekir. Bu sorunun karşılığı: ait olduğumuz kültür dünyasının kendine özgü, bireyi kâmil kılan, dilini, davranışını, dünya görüşünü, ahlakını, ilişkilerini biçimlendiren dünyayı anlama çabasını serimlemeyi gerektirir.

Felsefenin sorgulama üslubundaki bu kapsamlılık, bizde felsefeyi bu keyfiyette idrake konu olmuş mudur? Toplumumuzun son iki yüzyılına dönüp baktığımızda buna evet dememiz güçleşmektedir. Felsefe bu işlevini doğduğu ve gelenek olarak sürdürdüğü yurdunda sağlamıştır ama bizim toplumumuzda henüz bu keyfiyete kavuşmamıştır. Bunun temel nedeni, tarihsel süreçte son iki yüzyılımıza damga vuran materyalizm ve spiritüalizm tartışmalarının yönlendiriciliğidir. Bu bağlamda tartışılan sadece Tanrı tanıtılması çerçevesinde gelişen fikir hamleleridir.¹⁹ Oysa felsefenin bütün insani ve varoluşsal ilgiler bağlamında zengin bir tartışma ve değerlendirme imkânı sunduğu onun tabiatı gereğidir. Felsefi tartışma ve kavramları kendi oluşumu ve birikimi içinde aktif hale getirmenin insan toplum ve hayata katkılarını, kendimize, dünyaya yetkince bakma imkânını yakalama şeklinde özetleyebiliriz.

Felsefenin bu sağaltıcı işlevinin özgün bir model olarak Batı dünyasında önemli iş gördüğü ve gelenek oluşturduğu apaçık bir husustur. İmdi, günümüzde felsefenin taşıdığı ve gündeme getirdiği pek çok soru ve sorunsalın ve bunlara verilen cevapların tamamının felsefeye içerik oluşturması, bize kendi başımıza felsefe yaparken bu içerik oluşturan malzemeyle iş görme kolaylığı sağlıyor. Öte yandan bu kolaylık felsefeyi felsefe yapan, ait olunan dünyanın sorunsallarıyla yüzleştiren ve o dünyayla aynileştiren bir dönüşüm aracı haline de getiriyor. Oysa felsefenin tadı kendi ait olduğumuz dünyanın bize sunduğu içinde hayat bulduğumuz kültürel ortamda kavramsallaştırma, sorunları bizim kendi gözümüzün/idrakimizin inceliğinde görme ve cevapları bu incelik, zarafet ve estetik içinde gerçekleştirebilme yani kendi metafizik arka planımızın bize sunduğu varlığı algılama inceliği içinde kavramsallaştırma ve kavramlara bir ruh verebilme gücü ve sanatkarlığını elde edebilmede saklıdır. Felsefe burada farklı kültürler içinde, kişinin kendisini, kendisi olarak, kendi değerleri açısından algıladığı, diğer bir deyişle, değeri kendi adına ortaya koyarken, kendinde başkaları için de ortaya koyduğu, başkalarına yöneldiği zaman, onlarla bu değer dolayısıyla bütünleştiği; böylece kendi evrensel yüzümüzü fark ettiğimiz duruma dönüşür. Bu yüzden evrensellik değer bilinci ve etik söz konusu olduğunda, doğal olarak bunların içinde bulunması gerektir.²⁰

¹⁹Bkz.,K. Gürsoy, Bir Felsefe Geleneğimiz Var mı?, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 33.

²⁰Gürsoy, Küreselleşme, Evrenselleşme ve Etik, Felsefe Dünyası, yıl: 2005/1, sayı: 41., s. 30.

Böyle olunca, var olan felsefi usul içinde insanın doğal bir varlık ya da toplumsal bir varlık olma tanımından hareketle oluşan çerçevenin içini dolduran özün (fikri malzemenin) sınırlarına mahkûm oluruz ve olmaktayız. Oysa felsefeyi kendi fikir mutfağımızdaki malzemenin felsefece ustalık içinde kullanımıyla gerçekleştirerek bugün gündeme getirilen felsefe-etik-diyalog kavramıyla tartışılan sorunsal alanın izahında bize ve dünyaya özgün fikirler ve modeller oluşturma imkânı yakalayacağız. Bunu kısmen yapmaktayız ve ortaya koyduğumuz ustalık henüz Batı düşüncesiyle ölçülecek üretkenlikte, kıvamda ve ölçekte görünmemektedir.

Diyalogu Sağlayan Sosyal Yapı ve İlişkiler:

İnsan toplumsal bir varlıktır ve toplumsal yapıdaki insani ilişkiler bir taraftan sosyal yapıya renk verir. Sosyal yapının teşekkülünü, gelişimini sağlar. Diğer taraftan da sosyal yapıyı oluşturan unsurlar arasında imtizaç ve birliktelik yanında ortaklık ve ayniyet duygusunu kuvvetlendirir.

Bu yüzden salt birey olarak değil sosyal bir varlık olarak insanın sosyal hayat içindeki konumu, durumu, ilişkileri ve sosyal hayatın tanzimi meselesi tamamen insanın mikro gerçekliğinden yine insanla oluşan makro gerçekliğe dönüşür. İnsanın oluşturduğu sosyal yapı, eğitim, ekonomi, sosyal güvenlik, refah noktaları makro insan gerçeğine bakmamızı ve bu yapıların kurumsallaşmasının işlerliğinin yanında bunları da içinde barındıran daha üst ilişkileri de gündeme getirmemizi sağlar. Mikro insan gerçekliğinden makro gerçekliğe kadar insan ve insani oluşun sağladığı iletişim, ilişki ve bunlara dayalı refahın gerçekleştirilmesi amacı sosyal barışı, güvenliği, insanın kendi yetilerini açımlayabileceği, geliştirebileceği barış ortamını zorunlu kılar. İşte sosyal güvenlik, esenlik, barış ortamının sağlanması insanın kabiliyet alanının, yani inşa edicilik, imar edicilik ve ıslah edicilikle ifade edilen yönünün hayat bulması ve zuhur etmesine yol verir. İnsan için ondaki potansiyel kabiliyetlerin dünya ölçeğinde mikro ve makro düzeyde gerçekleşebilme imkânı ancak özelden insanın kendini bilmesi, eğitimi, özcü evrensel anlayış çerçevesinde şekillenmesini zorunlu kılar. Genelde ise kendini ve dünyayı esenlik görüşü içinde değerlendirme amacıyla yönelme bu bağlamda insani ilişkileri tesis eden insanı gerektirir.

Bu iki hareket noktasıyla insandan istenen olumlu tutum ve davranışlar yani inşa, imar ve ıslah eden insan modelinin gerçekleşmesinin imkânına gelince:

Bu çerçevede insana değer koyan kendi kültürel dünyamızı ve geleneğimizin referans noktasını iyi incelememiz ve kavramsal çerçeve için referans görmemiz gerekir.

Kendi geleneğimizde somut örnekler oluşturan şahsiyetlerin çalışmalarını ve modellerini analiz etmemiz; bize, insanın doğasındaki egoyu salt maddi bağlamda tatmin ve terbiye etme noktasından hareket eden çağımız egemen bakış açısının açık bıraktığı zafiyet alanının giderilmesinde alternatif ve yaratıcı fikirler oluşturacaktır.

Bizim temel referansımızın “insan mektebi” öğretisinin uygulanması olanağı öncelikle aynı kültür çevreninde bulunan insanlar, topluluklar ve uluslar çerçevesinde daha kolaylıkla insanilik, kardeşlik bağlarıyla pratize edilecektir. Buradan insani kardeşlik temelinde ilişkinin daha öncelikli pratiği sağlanacaktır.

İnsanlık ve kardeşlik bağlarının insanın özüne yönelik çözümlemenin sağladığı şuurla ortak niyet paydasına sahip insanlar arasında sağlanmasının imkânı için entelektüel çaba ve atılım içinde olmalıyız. Bu bağlamda sahip olduğumuz metafizik arkaplanın sağladığı iyiliğe yönelik niyet ve çabayı, modern dünyanın dayanağı olan güç, kuvvet, ihtiras, tahakküm duygusuyla değil en temelde insan olmak ve insani varoluşu sağlayan ereğe uygun hareket etmekle gerçekleştirme imkânını görmeliyiz.

İnsani varoluşu, varoluşun içlemindeki sorumluluğu, yaşamın ereğini, var olmanın takdirini var edenle birlikte düşünmek varolan-vareden bağlamında bir sorumluluk içinde insan olmanın ereğini değerlendirmek, sevgi, iyilik etrafında yaşamı şekillendirmeyi sağlayacaktır.

Kişinin nefsinin, çevresini, toplumu ıslaha yönelik tutumu iyi ilişki ve iletişimin imkânını sağlayacaktır.

İmar, inşa ve ıslahı önce kişiliğimiz için, sonra ait olduğumuz çevre ve sonra dünyamız için geliştirecek bir modele dönüştürmek, moral ve maddi donanımı başarı ve iyilik motivasyonunu ve kendine güvene dayalı hamle gücünü ve ilişkiler ağını oluşturacaktır.

Bu saptamaların ışığında mikro bakışta insanı doğal bir varlık olarak gören ve doğasının tatminini esas alan hâkim bakışın tevlit ettiği çatışmacı, rekabetçi egoist insan modelinin insani değerleri ve dünyayı/varlığı tahripkârlığının açık biçimde tartışılmasını ve hâkim modelin yetersizliği üzerine düşünmeyi de sağlayacaktır. Çünkü hâkim model kültürlerin kendi bağlamında içerdiği etik temele dayalı, etik temelden kaynaklanan evrensellik zemininin gerçekleşmesi yerine, indirgemeci, tek tip ve sadece formata konulmuş, özsüz insan üretmektedir. İnsana eşya muamelesi yapan ve masa başı projelerin malzemesi konumuna düşüren günümüz kapitalist güçleri, insana küresellik bağlamında bulanık bir gelecek hazırlamakta ve savrulmasına olanak sunmaktadır.

SONUÇ

Çağımız dünyası ileri kapitalizmin zapt edilemez iştihasının yanında, insanı yönelik onun salt bireyselliği içinde ben'inin korunması ve muhafazasına yönelik bir refleks geliştirmektedir. Benliğin inşası, salt ben'le kalmakta sen ve öteki sınıflandırması, hâkim söyleme göre rekabet ve mücadelenin tarafı kılınmaktadır. Bu mücadelecî muhataplıklar insanın dostluk, sevgi, saygı ve muhabbete dayalı insani iletişim güdüsünü tahrip etmekte ve ortaya kendini fırlatılmış, savrulmuş, atılmış, başboş ve kendiyile baş başa kaldığı için mecburen kendini, kendi başına ihya eden, marjinal bir duygu ve akıl yürütmeye mahkum kılmıştır.

Çağdaş hâkim paradigmanın insanın tabiatını tahrip eden bu iki yönlü yaklaşımı, bir taraftan toplumsal çerçevede sadece sömürü ve ötekileştirilen toplumların iflah olmaması üzerinde düşmanca bir proje ve tutumu hayata geçirirken, bu yanlış tutumu meşru kılacak söylemin düzenini inşa etmektedir. Diğer taraftan insanın sosyal bir varlık olması gerçeğinden onu uzaklaştırarak, tüketim toplumunun çıkarıcı, bireyselci, göreci etik anlayışı ve alışkanlığına bağlı, dostluk ve sosyallik doğasını tahribata uğratmaktadır.

Kişinin kendisiyle barışık olması, kendini gerçekleştirdiği toplumla dostluk ve sevgi bağlamında kuvvetli sorumluluk ve aidiyet duygusunun güçlenmesiyle yakından alakalıdır. Oysa çağımız insanı geldiği noktada hınç ve egoizmin aşırı baskısı altında, kavgacı, kaotik ve kendinden uzaklaşan insan konumundadır. Salt egoizmi yücelten bir ortamda humaniteyi gerçekleştirmek de mümkün görünmemektedir. Bu durumda humanite sömürü ve zenginliği tekeline almış güçlerin kontrolünde içi boşaltılmış bir kavram olarak, kibir, böbürlenme ve ötekileştirmenin aracı olarak seçkin ve seçilmişler sınıfının ihdasında kullanılmaktadır.

Kendiyile barışık olma, dünyayı, hayatı, varlığı ve varolanları muhabbetle kucaklama ve hoşgörüyü dayalı gelişir. Mevcut dünyanın bunu sağladığını söylemek mümkün değildir. İşte böyle bir dünyada üçüncü bir alternatif olarak kendi kültürel dünyamızdaki entelektüel dayanaklarımız, kavramlarımız ve tasavvurumuzu sağlayan hoş bakan ve gören bir gözü besleyen gönül zenginliğini sağlayan referans ve tecrübelerimizi yeniden dikkatle değerlendirmek gereği açıkça belirginleşmektedir.

KAYNAKÇA

Açıkgenç, Alparslan, "Küreselleşmenin ve Değerlerin Felsefi Temelleri", *Felsefe Dünyası*, 2005/1, sayı: 41.

Gürsoy Kenan, Eksizans ve Felsefe Üzerine Görüşler, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988.

Gürsoy, Kenan, "Küreselleşme, Evrenselleşme ve Etik", *Felsefe Dünyası*, 2005/1, sayı: 41.

Gürsoy, Kenan, Bir Felsefe Geleneğimiz Var mı? Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006.

John Cristman, Social and Political Philosophy: A Contemporary Introduction, Routledge Press, London and New York, 2002.

Kur'an-ı Kerim, İsrâ,70; Şems/7-10; Cin/16; Enbiya/37; Zümer / 49; *Mearic*/19-21; *Zümer*/49. *Mearic*/19-21.

Önal, Mehmet, Dinle Uyumlu Kolektif Bir Değer Olarak Doğu Hikmeti, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 7, Bahar 2009, s. 197-209.

Şeyh Galip, Dîvân, Bulak Matbaası, Bulak, 1252.